

Hassas Konular

Genel Anlamda Kimlik Sorunu¹

M. Cihat Özönder*

24 Temmuz 2010

OTURUM BAŞKANI: Sayın Cihat ÖZÖNDER Hocamız kimlik meselesini sosyolojik bir perspektifle ortaya koyacak. Hocam buyurun söz sizin.

Prof. Dr. CİHAT ÖZÖNDER: Sözlerime içeriği bakımından ve meseleye disiplinler arası yaklaşımla bakması itibarıyla çok iyi bir örnek teşkil eden bu güzel toplantıyı düzenleyenlere teşekkür etmekle başlamak istiyorum. Öncelikle sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, tarih ve diğer tüm boyutlarıyla “kimlik” adını verdiğimiz ve günümüzde kamuoyunu son derece lüzumsuz ve yanlış şekilde meşgul eden bu kavram üzerinde sosyolojik açıdan kısaca durmak istiyorum.

Kimlik kavramı bildiğiniz gibi birçok şekillerde yorumlanıyor, ama sosyolojik olarak, bütün dünyadaki topluluklar ve toplumlar için genel geçerli olan bir kavram olarak baktığımızda, bunu belli bir sosyo-kültürel süreç sonunda oluşmuş bütünlük olarak ele alırız. Konunun bütünlüğünün daha iyi analizine fayda sağlayacağından Kültür-Kimlik kavramındaki kültürü meydana getiren olgulara da kısaca değinmek istiyorum. Kültür adını verdiğimiz olgu, dünya üzerinde şu anda 300’den fazla tanımı olan ve muğlak gibi görünen bir olgudur. Bunun neden bu şekilde neticlendiğini şöyle belirlemek mümkün: Çünkü her kültürün oluşumunda o kültürü meydana getiren sosyolojik manadaki kurumların birbiriyle etkileşmesi bu karmaşıklığı meydana getiriyor. Daha somut şekilde şöyle ifade edebiliriz: Tabii bunların tümü günlük sosyal hayatımızda farkında olmadan, çeşitli etkileşme ortamları içinde yaşadığımız ama pek de farkına varmadan birinden diğerine o etkileşme alanına girdiğimiz bir olgular manzumesidir. Nedir bunlar?

Belki birbirinin tekrarı gibi gelecek, ama analitik kolaylık açısından bunları belirtmekte fayda var: Sosyo-kültürel yapıların temelinde aile adını verdiğimiz sosyo-kültürel kurum yer alır. Her kültürün kendi tarihinin içinde aile kurumu içindeki bazı fonksiyonlar farklılaşarak günümüzdeki kompleks, karmaşık sosyo-kültürel birimleri, bütünlükleri meydana getirir. Bunlar nedir? Kısaca belirtmek gerekirse, mesela ilk dönemlerde aile içinde bütün diğer fonksiyonlar görülürken, ekonomi kurumu da sosyolojik açıdan aile kurumu içinde kendi fonksiyonlarını görür. Zaman içinde farklılaşmayla değişik meslek gruplarının meydana gelmesi, farklı ihtisas alanlarının oluşması, artı tarihî derinlik içindeki farklılaşmasıyla ekonomi kurumu, sosyo-kültürel yapı ya da sosyo-kültürel birim adını verdiğimiz; işin daha açığı günümüzdeki millet kavramının temel bir kurumunu teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra bütün bu tarihî derinlik içindeki kurumlar arası fonksiyon farklılaşması sürecinde, ilk çağlardan beri bütün insan toplum ve toplulukları belli bir dönem içerisinde bilmediğine inanarak ya da ondan korkarak inanç kurumlarını meydana getirmiştir. Burada herhangi bir teolojik yaklaşımla değil, tamamıyla sosyolojik bir soyutlama yapmak amacıyla bunu belirttiğimi ifade edeyim. Belli bir zaman dilimi içinde inanç kurumu da değişerek, farklılaşarak ve bütün dünya üzerindeki değişik kültürlerdeki topluluklar tarafından farklı boyutlarda özümşenerek günümüze kadar belli inanç topluluklarının alt kültür gruplarını meydana getirmiştir. Bunları belirterek, kültürün içindeki inanç ve ekonomi kurumlarının ve bunların tarihî derinlik içinde coğrafyadan da etkilenecek farklılaşarak gelişmelerinin göz önünde bulundurulmadan kimlik konusunda açıklayıcı, en azından bilimsel bakımdan veri elde etmenin zor olduğunu ifade etmek istiyorum.

¹ Prof. Özönder’in 28 Ocak 2006 tarihinde “Kimlik Sorunu” konulu bir toplantıda yapmış olduğu konuşmanın metnidir.

Bir diğer kurum bütün topluluklarda ve toplumlarda zaman dilimi içinde meydana gelen hukuk kavramıdır. Bu kurum sosyolojik olarak ele aldığımız bütün sosyal normların gelişmesinin, yine aynı şekilde başlangıçta aile kurumu içinden çıkarak, farklılaşarak günümüze kadar her toplumun kendi içindeki değerlerinin temelini teşkil eden sosyal normları oluşturur. Norm dediğimiz zaman, tabii bunu en azından sözlü müeyyidesiyle, cezasıyla birlikte değerlendirmemiz gerekir. Her sosyo-kültürel yapıya, kendi içindeki temel etkileşme ortamının çerçevesini, kurallarını tespit eden, bunları belirleyen ve tek tek fertlerin şuurunun dışındaki o ortak şuurun oluşmasında da temeli teşkil eden bir kavram olarak bakılması lazım. Hukukçularımızın bakışının biraz daha dışında bir yaklaşımla sosyolojik açıdan biz bunu değerlendiririz. Hukukçularımız tabii ki norma uymak veya uymamak şeklinde değerlendirirler. Yani kanunlar bellidir; yazılı olan, sözlüden yazılıya, teamülden anayasaya kadar giden süreç içerisindeki o normlar bütününü doğru veya yanlış şeklinde değerlendirirler. Ama sosyolojik bakış açısından, hele kültür ve kimlik söz konusu olduğu zaman bu norma daha ziyade o sosyal yapı içindeki fonksiyonları açısından bakmak durumundayız. O açıdan baktığımızda belli bir hukuk sisteminin, hukuk kurumunun o toplum içinde fonksiyonel olup olmadığını sosyolojik olarak değerlendirebiliriz. Bunu günümüze kadar yansıtabilecek olursak, bütün insanları belli bir çerçeve içerisinde toplamış olan anayasadan, en basit gelenek göreneklere kadar ve yüzlerce, binlerce yıl içinde bu gelişme söz konusudur. Sonuç olarak hukukun bu çerçevede değerlendirilmesinde fayda vardır. Hukukun dışında bunların, bu gelişme tarihi içindeki, derinlik içindeki yerini hiçbir zaman ihmal etmeden diğer kurumlara da kısaca hemen göz atabiliriz. Mesela sağlık da bir kurumdur; bu da belli bir şekilde ailenin içinde başlayarak, fonksiyon devrederek gittikçe farklılaşma ve günümüzdeki karmaşık sosyal yapılarda belli bir takım sosyal birliklerle temsil eden şeklini almıştır.

Her sosyo-kültürel grup içinde bu sürecin oluşmasında bir diğer önemli kurum, ama bu kurumların hiçbirinin bir diğerinden daha ön planda veya geride olduğunu ifade etmeksizin, tam manasıyla analitik yaklaşımla değerlendirilmek koşuluyla siyaset kurumu da var. Bildiğiniz gibi siyaset kurumu da aslında bu bütün sosyo-kültürel süreçlerin, birimlerin, birbiriyle etkileşme içerisindeki bütünlüğü sağlama fonksiyonunu gören, bir bakıma her manada yönetimle karşılaşan bir sosyal kurum olarak da değerlendirilir ve siyaset belli bir şekilde gücün elde edilmesidir; bu sosyolojik teorilerde çok daha değişik şekillerle ifade edilir. Zaman alacağından bu konuda detaya girmeyi doğru bulmuyorum. Ama siyaset kurumu da bütün diğer kurumlar arası etkileşiminin yönetimi, yönlendirilmesi, sevk ve idaresinde fonksiyonlarını yerine getiren bir kurum olarak ele alınmak zorundadır. Tabii buna bağlı olarak güvenlik de aynı çerçevede, sosyo-kültürel birimin kendi varlığını koruması ve etrafında bulunduğu etkileşme alanı içindeki çevresinde bulunan diğer kültürlerle kendi değerlerini en azından bunlara kabul ettirebilmesi için her türlü fonksiyonun görüldüğü bir temel sosyal kültürel kurum olarak değerlendirilir. Ana hatlarıyla ifade ettiğimiz bütün bu kurumların, yüzlerce, binlerce yıllık bir zaman süreci içinde birbirleriyle etkileşme içinde günümüze kadar gelişini düşünelim. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde bütün dünyada kültür tanımlarının neden bu kadar çok olduğu açık bir şekilde anlaşılabilir. Onun içindir ki bugün kültür, sosyoloji ve sosyo-kültürel yapı sahasındaki çalışmaların, araştırmaların her birinin kendine göre bir kültür tanımı olduğu sonucunu gayet açık bir şekilde görebiliriz. Hâlen dünya üzerinde mevcut beş büyük kültürden birine mensup olmakla gurur duyduğumuzu Türk Kültüründe de bütün bu sosyo-kültürel kurumlar arasındaki etkileşmelerden meydana gelen ve günümüze kadar yansıyan bir bütünlük söz konusudur. Burada bütün bu saymış olduğumuz kurumların hepsinin ve temelde de dil adını verdiğimiz, Türkçemizin belli bir fonksiyon görecik bütün bu kurumların günümüze kadar taşınmasına yol açarak meydana getirdiği bir bütünlükten bahsediyoruz. Bu kurumlar arasındaki etkileşme, dönem dönem bazı kültürlerde farklı bir kurumun ön plana çıkmasıyla da sonuçlanabilir.

Örneklerini şöyle verebiliriz: mesela inanç kurumu bütün kültürler için temeli teşkil eden kurumlardan biridir; değer olarak birbirinden farklılıklarını hiçbir zaman ifade etmeksizin bunu kullanıyoruz. Onu bilhassa hatırlatmamız lazım. Örneğin inanç kurumuyla ekonomi kurumunun birbirleriyle karşılaştırılması söz konusu olamaz. Ama bazı dönemlerde bu kurumlardan bir tanesi bütün toplum hayatını daha fazla etkileyecek şekilde ön plana çıkabilir. Bunu siyaset kurumuyla inanç kurumu arasındaki etkileşme olarak görebiliriz ki; şu anda içinde bulunduğumuz ortamda burada ne demek istediğimizi biraz daha somut olarak görebileceğimizi tahmin ediyorum.

Daha somut örneklendirme de mümkün: Mesela 1979 İslam Devrimi, inanç kurumu açısından İran'daki bütün sosyal yapının yeniden yapılanmasının tipik bir örneğini teşkil eder. O dönemde, 1979 öncesi bütün o latent olarak devam eden iç dinamiklerin bileşkesi, İran'da belli bir şekilde - adına "İslam Devrimi" de deseler - inanç kurumunun ön

plana çıktığı ve inanç kurumunun diğer bütün kurumları da etkileyerek oradaki kimliğe yansıdığı bir yapılanmaya yol açmıştır. Bunu diğer kültürel birimler, bütünlükler için de ifade etmek mümkündür.

Mesela dil esasında temellenmiş Fransız kültürü, dilin meydana getirdiği davranış kalıplarıyla, yüzlerce yıllık bir birikim sonucunda Fransızcanın etrafında kültürel bir bütünleşme getirilebilmiştir. Alman Kültürü daha farklı bir olgudur. Burada da, daha önce belirttiğim gibi yine tarihî derinlik içinde bunların herhangi birinin önceliği olmaksızın, soy veya ırk kavramı temel alınmıştır. Alman kültürü bugün de her ne kadar dışarıya daha evrensel yansıtılmaya çalışılsa da temelde biyolojik manadaki ırk esasında bir milletleşme ve sosyo-kültürel bütünleşme sürecine girmiştir. Bunlar tabii en ekstrem misallerdir.

Mesela Amerikan toplumunda, ırk, dil ya da kültürü meydana getiren diğer unsurlardan ziyade hangi kurumun ön plana çıktığını değerlendirebiliyoruz. Bugün Yudo-Hristiyan Batı kültürünün bir bakıma bütün mirasını toplamış olan Amerika Birleşik Devletleri veyahut da Anglo-Amerikan sosyo-kültürel bütünlüğü, objektif bir şekilde ekonomi kurumu ve ekonomik çıkarları temele alan bir yapılanma içindedir. Kendi kültür yapılarında temel oluşturacak şekilde; bütün nüfus alanlarını ve kendi kültür varlıklarıyla ilgili nüfuz alanlarını genişletme, bütün dünya üzerindeki hegemonyayı da buna bağlı olarak kurma yönündeki, tüm enerjilerini aynı noktaya teksif ederek bunu sürdürmektedirler. Siyaset kurumu da bunun gereği olarak, bu görüşü yansıtacak olan gruplar tarafından temsil edilmektedir.

Buradan çok kısa olarak ırk ve etnisite konularını da değinmek istiyorum. Bütün kültürler içinde tek tek birey bazında ya da etkileşme ortamındaki bütünleşme açısından alsak da birtakım farklılıklar her zaman için söz konusudur. Bütün kültürlerde biraz önce bahsetmiş olduğumuz sosyolojik kurumların birbirleriyle etkileşmesinden meydana gelen farklılıklar alanları mutlaka oluşur. Dünya üzerinde hiçbir kültür yüzde yüz homojen, yani bütün bu kurumların bileşkesi açısından baktığımız zaman ne biyolojik manada, ne inanç manasında ve ne de kültürü meydana getiren diğer sosyal kurumlar manasından homojen değildir ve olamaz. Psikologlarımız çok daha iyi bilirler, tek yumurta ikizleri dahi sosyalleşme süreci içerisinde farklılaşırlar. Hatta ana rahminde dahi bu farklılığın başladığı bugün birtakım bilimsel araştırmalarla tespit edilmiştir. İnsanın yapısı itibarıyla bu farklılıklar zaten tabiidir. Bunun sosyo-kültürel yapıya yansması da en tabii bir sonuç olarak gözlemlenmek zorundadır. Bu çerçevede baktığımız zaman günümüzde bazı sosyo-kültürel yapıdaki farklılıkları daha iyi değerlendirmek ve bilimsel yollarla bunların özelliklerinin tespit edilmesinin bir bakıma bir mecburiyet olduğunu görüyoruz. Hiçbir kültür dünya üzerinde çıktıkları noktadaki - çoğunun başlangıcı tarihin derinliklerinde bilinmeyen dönemlerden gelir- özelliklerini taşıyarak günümüze kadar gelemeler. Türk Kültürü de bunun tipik bir örneğidir. Mutlaka etkileşme içinde kaldığı diğer kültürlerle "kültürleşme" adını verdiğimiz süreçler sonucunda birtakım değerleri de alarak, sadece maddî kültür unsurlarını kastetmiyoruz, diğer birtakım değerleri de alarak, günümüzdeki bu bütünleşmiş yapıya kavuşmuştur. Bu çerçevede baktığımız zaman her kültür içinde olduğu gibi Türk Kültüründe de var olan ve aslında sosyolojik manada geliştirdiğimiz alt kültür kavramına da kısaca temas etmek istiyorum:

Dünya üzerinde hiçbir kültür homojen, yüzde yüz çıktığı gibi günümüze kadar devam eden bir yapıya sahip değildir. Bugün en izole kültürlerden birisi olarak gördüğümüz Avustralya Aborijinleri ile Eskimolar dahi, değişme süreci ve etkileşme içerisinde çevrelerindeki diğer kültürlerin bütün unsurlarını alarak ve kendi bünyelerine adapte ederek gelişmelerini devam ettirmektedirler. Hocalarımızdan Mümtaz Turhan çalışmalarında kültür değişmeleri konusuna oldukça detaylı temas etmiştir. Kültür değişmeleri süreci içerisinde adaptasyon meselesi de son derece önemli ve söz konusudur. Bunun tipik örneklerini Türk dilinde, Türkçede görebiliriz. Bugün herhangi bir şekilde kültürler bir organizma gibidir diyoruz ve dil de bunun taşıyıcısı olduğu için organizmalar gibidir ve kendi varlığını devam ettiren bazı unsurları alıp özümlemler ve devamlılığını sağlar, uyumu sağlar. Türkçecilerin verdiği misalde olduğu gibi, *merdiven* dediğiniz zaman Fars anlamaz, ama bu kelimenin orijinali Farsça *merdibandır*. Bir Türk, Türkçe konuşan, Türk Kültürüne mensup herhangi bir kişi bunu bu manasıyla algılar, özümser. Bunların tümü kültür bilimleri ile ilgili olan bütün araştırmacıların bildiği ve temel örnek teşkil edecek olaylardır. Bu çerçevede baktığımız zaman her sosyo-kültürel yapı içerisinde tabii olarak farklılıklar da meydana gelir. Dilde farklılaşma da bu süreç içerisinde meydana gelir ve Türkiye'de de şimdilerde doğrudan doğruya karşı karşıya kalınan bir problem, hepimizin ortak meselesi olarak düşündüğümüz bir konudur. Farklı bir milliyet yaratma meselesinde de, bir alt kültür grubunun oluşmasında bir lehçe veya ağzın o coğrafyada meydana gelen farklılıklar sonucunda belli bir noktaya taşınmasıyla, o farklılaşmanın oluşması da sosyolojik olarak tabiidir ve bu insan tabiatının gereğidir de.

Bütün mesele bundan sonraki basamakta, alt kültür gruplarının oluşmasındadır. Bu unsurların, Türkiye için ifade etmek gerekirse, sosyo-kültürel birimlerin, sosyal bütünlük içerisindeki yerlerini almasıyla ilgili problem üzerinde de son derece önemle durulması gerekiyor. Bu da, sosyo-kültürel bütünlük adını verdiğimiz kavramın oluşması, alt kültür gruplarıyla ilgili ciddi manada, bilimsel manada ve disiplinler arası yaklaşımla gerekli araştırmaların yapılması noktasında düğümlenmektedir. Bugün burada temas etmek istediğim konunun esas temasının bu olduğunu zannedirim.

Bütün bu alt kültür gruplarıyla ilgili olarak yapılması gereken araştırmalarda bir başka noktaya daha kısaca temas ederek sözlerimi tamamlamak istiyorum: Her kültür yapısında, her sosyo-kültürel bütünlük içindeki bu farklılıklar, diğer kültürlerin ya da siyaset kültürü açısından diğer kültüre hâkim olan grupların hep ilgisini çekmiştir. Dünya bugün bu etkileşme ortamı içerisinde kendi sosyo-kültürel varlığını devam ettirirken, bir kısım ülkeler/güçler karşısındakinin zayıf noktası olarak gördükleri bu alt kültür gruplarını bir şekilde yönlendirmek üzere teknolojiler geliştirmektedirler. Bundan neyi kastediyoruz? Son zamanlardaki gelişmeler ışığında bugün bilhassa Avrupa ve Amerika'daki birçok üniversitelerde şu anda yapılmakta olan çalışmalarını kastediyoruz. Bugünkü şartlarda şu kendiliğinden oluştuğunu ve günümüze kadar yansıdığını söylemiş olduğumuz sosyo-kültürel birimler, artık teknoloji ve bilgi kullanılarak belli ölçülerde sahte sosyo-kültürel birimler meydana getirmeye yönelebilecek teknik donanuma, bilgi ve teçhizata sahiptir. Ne demek istiyorum; açıkçası şöyle: Bugün dost ve müttefikimiz, bazen de "stratejik ortağımız" olarak isimlendirdiğimiz Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün üniversitelerinde yeniden milliyet inşa etme süreciyle ilgili araştırmalar ve bilimsel çalışmalar yapılıyor. Bunun çok iyi farkına varılarak buna karşı ne yapılması gerektiği hususunda ve kendi kültürümüzle ilgili bilimsel alanda doğruları ortaya koyabilecek belli başlı araştırmaların yapılmasının son derece acil ve önemli bir konu olduğu düşüncesindeyim. Sorun yeni bir Kürt milliyetinin inşa meselesine dönüşmüştür. Bunu kesinlikle burada açıkça ifade etmemiz lazım. Böyle bir milliyet hiçbir zaman oluşmamıştır. Kültürel bakımdan iç içe yaşadığımız, her yönüyle bir arada olduğumuz bütün bu grupların, belli ölçülerde yönlendirilerek farklılık şuuru verilecek şekilde bir altyapı hazırlığı var ve bu süreç gittikçe hızlanan bir şekilde devam etmektedir.

Bütün bunlar kültürler arası mücadele alanında aslında kendi kültürlerini korumak için yapmaları gerektirir. Bunları suçlamak yerine bilimsel alanda ve disiplinler arası tam bir yaklaşımla biraz önce saymış olduğumuz sosyal bilimlerin bütün alanlarında gerçekçi ve tabii kültür doğrularını her zaman göz önünde bulunduran araştırma projelerinin biran önce hayata geçirilerek bir etkileşme ortamı meydana getirilmesi gereği bugün gittikçe artan bir önem kazanmaktadır. Bu konuda tüm bilim adamlarımıza, aydınlarımıza çok büyük görevler düştüğü inancındayım. Bu açıdan baktığımızda, aydınlarımızın kimlik olgusu ile açıklamalarında konuya gereken hassasiyeti göstererek çok fazla yarı popüler yaklaşımlar sergilememelerinin gerektiği hususuna da dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Teşekkür ediyorum efendim.

*M. Cihat Özönder, Prof.Dr., KÖKSAV Kurucu Başkanı, KÖKSAV Daimî Şeref Başkanı.

KÖKSAV E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAV bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2010, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.